

МЕТА ТА ЗАДАЧІ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ

В статті аналізуються запропоновані в юридичній та економічній літературі визначення захисних цілей конкурентного законодавства в цілому та формулюються мета і конкретизуються задачі конкурентного законодавства України.

Ключові слова: конкурентне законодавство, господарський порядок, права споживачів, свобода підприємництва.

Рушійною силою правотворчості є соціальні інтереси. Завдяки вияву, формуванню і виразу їх в праві відбувається процес збалансування та санкціонування цих інтересів. Як вірно зазначив О. Я. Курбатов, право в якості інституційного нормативного регулятора виступає як засіб (інструмент) погодження інтересів [9, с. 71]. Водночас О.Д. Крупчан наголошує, що загальний публічний інтерес має визначити влада для забезпечення дієвого правового регулювання всіх елементів соціальної системи суспільства, є усередненим приватним інтересом, що складається з окремих приватних прав і інтересів юридично рівних осіб, які існують не тільки у єдності, а й протиріччі [8, с. 15].

Правовим засобом державної підтримки та захисту економічної конкуренції та, водночас, впливу на економіку країни є конкурентне законодавство. Тому в кожній країні постає необхідність розв'язання проблеми визначення меж державно-правового втручання в процеси конкуренції. Однак той факт, що у літературних джерелах мало, і іноді на сьогодні має місце визначення законодавства у сфері конкуренції як антимонопольне, є свідченням відсутності чітких поглядів на мету такого законодавства.

З огляду на зазначене *актуальним* є дослідження цільової спрямованості конкурентного законодавства на сучасному етапі економічного розвитку України.

Питання визначення мети конкурентного законодавства були предметом дослідження в роботах, зокрема вітчизняних (О. Бакалінська, О. Безух, С. Валітов, Н. Задорожна, С. Кузьміна, С. Мельник, Н. Саниахметова, Г. Стахеєва, О. Чернелевська) та

зарубіжних (А. Варламова, В. Єременко, С. Парашук, Н. Розанова, К. Тотсьєв, І Шкараденко) вчених-юристів та економістів. Однак, на сьогодні відсутня одностайність у визначенні основної спрямованості такого законодавства. Тому метою підготовки статті є окреслення методологічних підходів щодо визначення мети та конкретизація задач конкурентного законодавства України.

Дослідження мети національного конкурентного законодавства є актуальним і в світлі тих змін, які відбулися в установчих договорах Європейського Союзу у зв'язку із прийняттям і набуття чинності Лісабонського договору (офіційна назва – Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти), який був схвалений 18-19 жовтня 2007 року і підписаний представниками держав – членів ЄС 13 грудня 2007 року та набув чинності 1 грудня 2009 року [10]. Із Договору про заснування Європейського Співтовариства зникло положення про те, що для реалізації своїх цілей, діяльність ЄС охоплює створення системи, що забезпечує неспотворену конкуренцію на внутрішньому ринку. Це є підтвердженням сучасного європейського підходу до розуміння конкуренції не як цілі, а лише засобу досягнення кінцевої мети [14, с.45-46]. Тому не випадково, що новий договір змінює цінності і цілі Європейського союзу. Для прикладу наведемо положення ст. ст. 2, 3 та 4 Договору про заснування Європейської, в яких сформульовані положення про те, що завданням Спільноти є, "запроваджуючи спільний ринок... , поширювати в межах усієї Спільноти гармонійний, збалансований і стабільний розви-

ток економічної діяльності...". Діяльність Спільноти охоплює "систему, що забезпечує неспотворену конкуренцію на внутрішньому ринку", що одночасне виокремлюється як одна із її цілей, та яка повинна здійснюватися "згідно принципом економіки відкритого ринку з вільною конкуренцією" [6].

Так, вивчаючи досвід зарубіжних країн у визначенні цілей законодавства про конкуренцію, О.Л. Чернелевська та А.М. Варламова наводять можливі їх варіанти: а) захист конкуренції як такої; б) досягнення економічної ефективності виробництва; в) захист інтересів споживачів від зловживань монопольним становищем господарюючих суб'єктів; г) об'єднання ринків; д) захист інтересів дрібного і середнього бізнесу від монопольної влади великих суб'єктів господарювання [16, с. 38-39; 5, с.13].

І.А. Шкареденок погоджується з представниками традиційного підходу в тому, що метою законодавств про конкуренцію не може бути просто досягнення ефективності економіки, його метою є підтримка та розвиток конкуренції самої по собі [17, с. 38]. А ось О.В. Безух вказує на помилковість розуміння того, що конкурентне законодавство в Україні й у світі фактично стосується тільки захисту конкуренції [4, с. 67].

Варто звернути увагу, що визначення захисних цілей конкурентного законодавства в зарубіжних країнах напряму залежить від розв'язання на державному рівні проблеми співвідношення промислової політики та політики антимонопольного регулювання. Зокрема, пріоритетом промислової політики є прискорення темпів економічного розвитку, в тому числі шляхом надання пільг окремим суб'єктам господарювання. Натомість в межах політики антимонопольного регулювання можливе певне обмеження свободи ринкової діяльності суб'єктів господарювання та стимулювання їх ринкової взаємодії.

На певних етапах економічного розвитку суттєвий вплив на формування цілей конкурентного законодавства мали панівні концепції конкуренції, які сформувалися в гарвардській, чиказькій та австрійській (неокласичній) школах.

Алгоритм концепції гарвардської школи умовно можна зобразити у вигляді "структура – поведінка – функціонування", відповідно до якого структура ринку обумовлює поведінку фірми, а поведінка фірми обумовлює ринкову результа-

тивність. Звідси – для певної структури ринку характерним є певний тип ринкової поведінки її суб'єктів, що в кінцевому варіанті має вираз в певних економічних результатах. Основні представники цієї школи Е. С. Мэйсон (E. S. Mason) [1] та Дж. С. Бейн (J. S. Bain) [3] вважали, що конкурентне право повинне сконцентруватися на структурі ринку, бар'єрах входження на ринок та монопольних доходах.

Необхідно відзначити, що саме в стінах гарвардського університету розроблялася "структурна" концепція конкуренції. Як відзначається у літературі, внаслідок домінування починаючи з 1850-60-х рр. та до середини ХХ ст. в конкурентній політиці США гарвардської школи з її формальним структурним підходом, відбулося фактичне ототожнення конкурентної політики та антимонопольного регулювання [12, с. 33]. Стосовно ж розв'язання проблеми співвідношення балансу промислової та конкурентної політики прихильники гарвардської школи вважали, що промислова політика повинна враховувати вимоги розвитку та підтримки конкуренції на ринках.

На відміну від гарвардського напрямку, представники чиказької школи вважають, що законодавство про конкуренцію (антитрестівське) має на меті досягнення ефективності економіки та, як наслідок, добробуту споживачів [2]. Оцінка ступеня законності діяльності монополістів відбувається крізь оцінку його ринкової поведінки та економічної ефективності. Невипадково, що під впливом чиказької школи намітилася тенденція щодо узгодження промислової та конкурентної політики шляхом запровадження виключень із сфери дії антимонопольного законодавства, які сприяють цілям промислової політики.

Окремими ж представниками австрійської (неокласичної) школи пропагується ідея свободи дій в умовах конкуренції. Зокрема, Вальтер Ойкен (Eucken W.) вважав, що конкуренція реалізується лише як свобода вибору для господарюючих суб'єктів в умовах багатоваріантності розвитку і представляє собою механізм забезпечення не тільки вільних цін, але й вільного розвитку економіки та суспільства [13, с. 76]. Як динамічний процес змагальності, що дозволяє підприємцям створювати та знаходити найкращі способи задоволення потреб споживачів, розуміє конкуренцію Ф. Хайєк (Hayek F.) [15, с. 180].

З огляду на викладене нами вище вбачається, що найбільше протистояння у визначенні мети конкурентного законодавства пов'язане із розв'язанням проблем: "конкуренція та підвищення ефективності економіки" чи "конкуренція та підвищення добробуту споживачів". Тому вважаємо за необхідне висловити власне ставлення до вирішення питання про захист інтересів споживачів та/або підвищення добробуту споживачів як ймовірну мету конкурентного законодавства.

Наприклад, в конкурентному законодавстві України існує низка положень, які торкаються інтересів споживачів. Наведемо основні із них.

По-перше, в преамбулі Закону України "Про захист від недобросовісної конкуренції" від 7.06.1996 р. зазначено, що цей Закон визначає правові засади захисту ... споживачів від недобросовісної конкуренції.

По-друге, в Законі України "Про захист економічної конкуренції" від 11.01.2001 р. законодавець вказує, що цим Законом регулюються відносини суб'єктів господарювання із споживачами у зв'язку з економічною конкуренцією (ст.2), а власне споживачі є особами, захист інтересів яких від порушень законодавства про захист економічної конкуренції здійснюється органами Антимонопольного комітету України (ч.4 ст.4). В Законі також має місце згадка про споживачів в якості кваліфікуючого елемента об'єктивної сторони правопорушень, вчинених у формі антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання (ч.2 п.3 ст.6), зловживання монополієм (домінуючим) становищем (ч.1 ст.13), антиконкурентних дій органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю (ч.2 абз. 4-5 ст.15) або ж правомірної узгодженої дії стосовно постачання та використання товарів (ч.1 абз.2, 4 ст.8).

По-третє, в Законі України "Про Антимонопольний комітет України" від 26.11.1993 р. пріоритет прав споживачів одночасно виокремлюється як один із напрямків реалізації основного завдання Антимонопольного комітету України – участь у формуванні та реалізації конкурентної політики України (п.1 ст. 3), так і серед принципів його діяльності (ст. 4).

Вважаємо, що така пильна увага законодавця до проблеми захисту прав споживачів в межах дії норм конкурентного законодавства поясню-

ється передусім тим, що, як на цьому справедливо наголошується у літературі, споживачі, з одного боку, своєю поведінкою суттєвим чином впливають на формування ринкових відносин та на стан конкурентного середовища, а з іншого – вони не є безпосередніми учасниками конкурентних відносин [11, с.76]. Тому вірне розуміння поняття "споживач" пов'язане не тільки із матеріальною складовою конкурентного законодавства, але і характеризує механізм реалізації окремих його процесуальних норм.

Власне відносини між окремими продавцями та споживачами (договірною чи позадоговірною характеру) підпадають під сферу дії норм Цивільного кодексу України та Закону України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 р. і як результат – їм надається відповідний захист. Однак, конкурентним законодавством не виключається можливість звернення окремого споживача (мається на увазі фізичної особи) відповідно до ч. 1 абз.2 ст. 36 Закону України "Про захист економічної конкуренції" із заявою до антимонопольних органів про порушення розгляду справи. І якщо порушення буде торкатися широкого кола споживачів та набувати ознак публічного інтересу, а також чинить відчутний вплив на умови конкуренції між суб'єктами господарювання, органи антимонопольного комітету України мають право розпочати розгляд справи за власною ініціативою. При цьому слід пам'ятати, що в межах дії норм Закону України "Про захист економічної конкуренції" відбувається захист прав не окремо взятого кінцевого споживача, який реалізує суто приватний інтерес в умовах ринку, а певного кола кінцевих споживачів, які уособлюють в сукупності імplementовані в "правилах гри" публічні інтереси держави в цілому. Це по-перше.

По-друге, фігура споживача, як на це звертає увагу Н. Задорожна, фактично прирівняна до господарюючого суб'єкта за обсягом наданих їм прав у галузі захисту від недобросовісної конкуренції [7, с.56]. При цьому слід пам'ятати, що і хоча за вказаних обставин споживач в цілому є суб'єктом "права конкуренції", фактично він виступає в якості безпосереднього об'єкта конкурентної боротьби.

З огляду на викладене нами вище можна стверджувати про існування, хоча і в опосередкованій формі, певного взаємозв'язку між норма-

ми конкурентного законодавства та законодавства в сфері захисту прав споживачів. Однак вести мову про те, що метою конкурентного законодавства є захист прав споживачів та/або підвищення їх добробуту є передчасним.

Вважаємо, що формулювання мети конкурентного законодавства обумовлено, по-перше, змістом тих термінів (категорій), які застосовуються в цілях реалізації норм конкурентного законодавства. По-друге, необхідністю створення з боку держави дієвого механізму гарантування реалізації та захисту суб'єктами господарювання їхнього права на конкуренцію в межах дії принципів свободи підприємницької діяльності та свободи конкуренції.

Висновки. Метою конкурентного законодавства є встановлення механізму гарантування правового господарського порядку шляхом забезпечення системного розвитку економічної конкуренції, підтримки та державного захисту добросовісної поведінки учасників ринкової змагальності. Дана мета конкретизується у наступних задачах: 1) забезпечення позитивного впливу конкуренції на функціонування товарних ринків України шляхом збалансування процесів ринкового саморегулювання економічних відносин та державного їх регулювання); 2) оптимізація приватно-публічного регулювання поведінки суб'єктів конкурентних відносин; 3) захист інтересів споживачів та суспільства від негативних наслідків монополістичної діяльності та проявів недобросовісної конкуренції; 4) забезпечення конкурентоспроможності національної економіки; 5) створення умов для реалізації принципу свободи підприємницької діяльності шляхом гарантування реалізації прав і свобод суб'єктів господарювання під час здійснення ними конкуренції. Стосовно останнього слід зазначити, що в сфері здійснення господарської діяльності така свобода повинна допускатися законодавцем на стільки, на скільки вона буде поєднуватися з публічними інтересами.

Література

1. Bain J. S. Barriers to New Competition. – Harvard University Press., 1956.
2. Eleanor M. Fox. The antitrust Alternative. – New York University Law Review. Vol. 62. November 1987.

3. Mason E. S. Economic Concentration and the Monopoly Problem. – Harvard University Press., 1957.

4. Безух О. В. Проблеми правового регулювання економічної конкуренції в Україні [Текст] / О.В. Безух. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, 2008. -192 с.

5. Варламова А. Н. Правовое регулирование конкуренции в России [Текст] / А.Н. Варламова. – М.: Учебно-консультационный центр "ЮрИнфоР", 2000. – С. 275

6. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017

7. Задорожна Н. Проблеми правовідносин між споживачами та виробниками (продавцями) в умовах конкуренції [Текст] / Н. Задорожна // Юридична Україна. – 2005. – № 10. – С. 55-59.

8. Крупчан О. Д. Методологічні підходи до проблеми взаємозв'язку приватного та публічного права [Текст] // Методологія приватного права: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., м. Київ, 30 травня 2003 р.) /Редкол.: О.Д. Крупчан (голова) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 10-19.

9. Курбатов А. Я. Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности [Текст] / Курбатов А.Я. – М.: АО "Центр ЮрИнфоР", 2001. – 212 с.

10. Лісабонський Договір: аналіз впливу на відносини між ЄС та Україною у міжнародній, безпековій та оборонній політиці [Текст] / Упорядники: Коломієць О.В, Золкіна М.Ю., Головнюв Д.В.. – К.: Центр європейських та трансатлантичних студій в рамках проекту № 41523, здійсненого за підтримки Європейської Програми Міжнародного Фонду "ВІДРОДЖЕННЯ", 2011. – 90 с.

11. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України [Текст] / Кол. ав.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін. ; За заг. ред. В.К. Мамутова. – К., Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

12. Розанова Н. М. Политика поддержки конкуренции и промышленная политика в зарубежных странах [Текст] / Н.М. Розанова // Экономический вестник Ростовского государственного университета. Т.4. – 2006. – №.1. – С. 32-47

13. *Социальное рыночное хозяйство: концепция, практический опыт и перспективы применения в России* [Текст] / Под общей ред. проф. Р.М. Нуреева. – М.: Издательский дом ГУ-ВШЭ, 2007. – 325 с.

14. *Стахєєва Г.* Вплив Лісабонського договору на право конкуренції Європейського Союзу [Текст] / Г. Стахєєва // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2010. – №1(36). – С. 42 – 47.

15. *Уэрта де Сото Х.* Австрийская экономическая школа: рынок и предпринимательское творчество / Хесус Уэрта де Сото ; пер. с англ. Б. С. Пинскера под ред. А. В. Куряева. – Челябинск: Социум, 2009. – viii + 202 с. (Серия "Австрийская школа" Вып. 21). – 201 с.

16. *Чернелевська О. Л.* Конкурентне законодавство України: формування, зміст та розвиток [Текст]: дис. ...кандидата юрид. наук: 12.00.04 /

Чернелевська Олена Леонідівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. ? К., 2006. – 206 с.

17. *Шкарєденюк И. А.* Правовое регулирование конкуренции и ограничение монополистической деятельности на товарных рынках по законодательству России [Текст]: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Шкарєденюк Игорь Анатольевич; Санкт-Петербургский университет. – Санкт-Петербург, 2001. ? 198 с.

18. *Bain J. S.* Barriers to New Competition. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1956. – 667 p.

19. *Eleanor M. Fox.* The antitrust Alternative. – New York University Law Review. Vol. 62. November 1987. – Pp. 936-988.

20. *Mason E. S.* Economic Concentration and the Monopoly Problem. – Harvard University Press. 1957. – 411 p.

Н.Н. Корчак

Цель и задачи конкурентного законодательства Украины: методологические подходы определения.

В статье анализируются предложенные в юридической и экономической литературе определения защитных целей конкурентного законодательства в целом и формулируется цель и конкретизируются задачи конкурентного законодательства Украины.

Ключевые слова: конкурентное законодательство, хозяйственный порядок, права потребителей, свобода предпринимательства.

N. Korchak

Purpose and tasks of competition legislation of Ukraine: methodological approaches of determination.

Purpose and tasks of competition legislation of Ukraine: methodological approaches of determination In the article are analysed offered in legal and economic literature of determination of protective aims of competition legislation on the whole and a purpose is formulated and the tasks of competition legislation of Ukraine are specified.

Keywords: competition legislation, economic order, rights for users, freedom of enterprise.